

ПИТАННЯ ТЕОРІЇ

УДК 341.171(4):347.1/7+(164.041+124.5)
DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i45.473>

Харитонов Євген Олегович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
член-кореспондент НАПрН України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5521-0839>

Харитонova Олена Іванівна,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри інтелектуальної власності та патентної юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»,
член-кореспондент НАПрН України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9681-9605>

DCFR ЯК ПРИНЦИПИ ТА ЦІННОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Актуальність теми. 23 червня цього року на саміті лідерів 27 країн-членів ЄС Україна офіційно набула статусу кандидата в члени Європейського Союзу [1]. Україна подала заявку на членство в ЄС 28 лютого 2022 року. 17 червня Європейська комісія (ЄК) офіційно рекомендувала надати Україні статус кандидата в члени Європейського Союзу.

Таким чином почався новий етап євроінтеграції країни, на якому Україна має виконати низку умов для повноцінного вступу до союзу.

У дорожній карті будуть прописані конкретні рекомендації, на виконання яких може піти не менше 3–5 років.

Статус кандидата дає Україні певні політичні переваги, а також сприятиме інтегруванню у європейські ринки: формуванню спільних енергетичних та цифрових ринків, подальшій лібералізації торгівлі, зближенню у митній та транспортній сферах тощо [2].

У свою чергу, це зумовлює необхідність прискорення процесу гармонізації вітчизняного права з європейським концептом. Такий процес почався після підписання угоди про асоціацію України з ЄС, а тепер має перейти у нову якість, яка полягає, зокрема, у досягненні більш повної «аксіологізації», ціннісного наповнення норм українського концепту приватного права.

Постановка проблеми. Традиційно у вітчизняному правознавстві Draft Common Frame of Reference (DCFR) [3]. досліджувалися як орієнтовний перелік принципів права Європи, що може слугувати зразком для визначення останніх у національних правових системах Європи.

Не заперечуючи можливість розгляду DCFR під таким кутом зору (про що свідчить і можливість перекладу найменування «Draft Common Frame of Reference» як «Принципи (підкреслено нами – Є.Х., О.Х.), Дефініції і Модельні Правила Європейського приватного права») [4, с. 17–18], водночас вважаємо не менш важливим врахування можливості розуміння конструкту «загальні принципи права» не лише як суто юридичної, але також і як морально-етичної категорії, яка відображає уявлення про цінності, покладені в основу правового регулювання.

Врахування цієї обставини зумовлює доцільність дослідження аксіологічних аспектів DCFR і значення їх для формування концепту приватного права Європи та адаптації до нього правових систем країн-учасниць. Це ї є метою нашої статті.

Стан дослідження. Правовий зміст та значення DCFR [5; 6; 7; 8; 9;10], питання гармонізації на цій основі українського та європейського

ності; 3) юридичної рівності; 4) диспозитивності; 5) координації; 6) загального дозволу; 7) правового захисту приватного інтересу та ін. [19, с. 176].

Разом із тим, у ст. 3 ЦК України йдеться про «Загальні засади цивільного законодавства», до яких належать: 1) неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини; 2) неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених законом; 3) свобода договору; 4) свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; 5) судовий захист цивільного права та інтересу; 6) справедливість, добросовісність та розумність. При цьому, як впливає з формулювань ст. 3 ЦК України, наведений у ній перелік загальних засад цивільного законодавства, є вичерпним [20].

Порівняння принципів приватного права, які згадуються у вітчизняній літературі, і принципів (засад) цивільного законодавства, названих у ст. 3 ЦК України, дозволяє зробити висновок, що спільними можна вважати лише два принципи: принцип автономії (котрий з певними застереженнями може бути прирівняний до принципу неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини) і принцип правового (у п.5 частини 1 ст. 3 ЦК України уточнюється – «судового») захисту приватного інтересу.

Розбіжності у визначенні кола та змісту принципів приватного права та засад цивільного законодавства дають підстави для висновку, що у вітчизняній юриспруденції визнається що поняття «принципи приватного права», «принципи цивільного права» та «засади цивільного законодавства» є не тотожними. Принципи цивільного права ґрунтуються на принципах приватного права, але не співпадають з ними повністю, оскільки у цивільному праві, на відміну від права приватного, мають місце не лише диспозитивні, але й імперативні елементи (публічні договори, недоговірні зобов'язання, спадкування тощо). Разом із тим, можна виокремлювати, як це зроблено у ЦК України, «принципи (загальні засади) цивільного законодавства». Останні частково співпадають з принципами цивільного права, а частково ні [21].

На відміну від українських правознавців, автори DCFR акцентують увагу не на визначенні поняття принципів права, встановленні їхнього кола тощо, а починають із застереження щодо можливості різного використання терміну «принципи». Зокрема, зазначається, що у цьому контексті він використовується як синонім виразу «норми, що не мають юридичної сили закону».

З такого погляду можна сказати, що DCFR складається з принципів та визначень. Він дуже близький за своєю природою до інших документів, щодо яких використовується термін «принципи». Разом із тим, терміном «принципи» можна описати ті норми, що мають більш загальну юридичну природу, такі як свобода договору чи добросовісність. З цієї точки зору модельні норми DCFR включають у себе принципи [4, с. 19; 21].

Варто звернути також увагу на розрізнення у DCFR принципів базових та пріоритетних, оскільки саме за допомогою такої диференціації фактично провадиться акцентування уваги на головних напрямках формування концепту приватного права.

Як впливає з тексту DCFR та коментарів його авторів, «базовими» вважаються такі принципи, що мають забезпечити досягнення найбільш загальних цілей DCFR. У якості таких пропонуються принципи свободи, безпеки, справедливості та ефективності (з припущенням, що ними охоплюється також принципи договірної лояльності, співробітництва тощо).

Визначення «пріоритетних принципів» DCFR не містить. Можливо, тому, що йдеться про терміно-поняття, котре саме вже є і визначенням, а характеристикою його слугує перелік таких принципів.

До категорії пріоритетних принципів найбільшого політичного значення віднесені захист прав людини, підтримка солідарності й соціальної відповідальності, збереження культурної та мовної різноманітності, захист і поліпшення добробуту, розвиток внутрішнього ринку [4, с. 21]. (Слід відзначити, що, згідно з позицією авторів DCFR, висловленою далі, свобода, безпека, справедливість та ефективність, виконуючи подвійну роль, також виступають у якості пріоритетних принципів. Тоді виходить, що принципи поділяються не на базові та пріоритетні, а на «пріоритетні базові» та ««пріоритетні не базові (звичайні)». Такий підхід здається надто ускладненим і пояснюється, як здається, тим, що «базові» принципи стосуються договірної сфери» і тут вони є пріоритетними), а «пріоритетні звичайні» принципи мають загальний характер, стосуючись різних аспектів буття європейського громадянського суспільства.

Не зупиняючись тут на характеристиці пріоритетних принципів, зазначимо, що «пріоритетним з пріоритетних» можна вважати принцип захисту прав людини, якому присвячується ст. I.-1:102(2) DCFR. Згідно з цим принципом модельні норми мають тлумачитися у контексті будь-яких застосовних засобів,

про Європейський Союз: «Союз заснований на цінностях поваги людської гідності, свободи, демократії, рівності, правової держави і дотримання прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для держав-членів у рамках суспільства, що характеризується плюралізмом, недискримінацією, терпимістю, справедливістю, солідарністю і рівністю жінок і чоловіків» [25].

З необхідності врахування цих вимог та розуміння «Європейського права» як концепту, впливає, що його слід розглядати не лише як сукупність певних юридичних норм, але, як систему визначальних гуманітарних цінностей, що ґрунтуються на правосвідомості учасників відносин у приватній сфері і забезпечуються, передусім, нею.

Аналіз «принципів приватного права ЄС», названих у DCFR, дає підстави для висновку, що фактично має місце визначення переліку цінностей права ЄС. Так поміж «базових» названі такі принципи, що мають забезпечити досягнення найбільш загальних цілей DCFR, як: свобода, безпека, справедливість та ефективність (з охопленням ними також принципів договірної лояльності, співробітництва тощо). Тобто, фактично йдеться про базові цінності приватного права.

Ще більш помітним це є при визначенні кола «пріоритетних принципів найбільшого політичного значення», до яких у DCFR віднесені: захист прав людини, підтримка солідарності й соціальної відповідальності, збереження культурної та мовної різноманітності, захист і поліпшення добробуту, розвиток внутрішнього ринку [4, с. 21].

Оцінюючи сутність і призначення Принципів, що викладені у DCFR, можна зробити висновок, що їхнє завдання полягає у забезпеченні підґрунтя вдосконалення концепту приватного права відповідно до базових цінностей європейської цивілізації. Що має враховуватися усіма європейськими країнами при визначенні мети та завдань розвитку в них сучасного приватного права.

Це дає підстави і для практично важливого висновку, що у контексті прагнення України інтегруватися до Євросоюзу та необхідності відпо-

відної адаптації українського законодавства, положення DCFR мають враховуватися при доопрацюванні концепту цивільного права, зокрема, при вдосконаленні вітчизняної концепції цивільного права відповідно до цінностей права ЄС.

Висновки. Оцінюючи Принципи DCFR, можна зробити висновок, що їхнє завдання полягає у забезпеченні підґрунтя вдосконалення концепту приватного права відповідно до базових цінностей європейської цивілізації. Що має враховуватися усіма європейськими країнами при визначенні мети та завдань розвитку в них сучасного приватного права. Можна також констатувати, що криза сучасного концепту приватного права, на яку сподіваються недоброзичливці, існує лише в їхній уяві, а сам згаданий концепт, ґрунтуючись на базових цінностях європейської цивілізації, у XXI ст. далі оновлюється і розвивається відповідно до викликів Часу.

У контексті завдань Європейської інтеграції, що постають наразі перед Україною, це означає, що зближення України з Європейським Союзом має відбуватися як на рівні законів, так і на рівні правил та звичаїв, що існують у суспільстві.

Посутієвроінтеграція – цезовнішньополітичний курс, який повинен створювати внутрішній попит на реформи, суспільний тиск на інституції, які повинні і здатні впроваджувати важливі зміни в країні [25].

Крім того, є підстави для іншого, практично важливого висновку, що у контексті прагнення України інтегруватися до Євросоюзу та необхідності відповідної адаптації українського законодавства, DCFR мають враховуватися при удосконаленні вітчизняної концепції принципів цивільного права та цивільного законодавства.

При цьому, попри досить послідовну орієнтованість концепції ЦК України на європейські зразки, слід бути готовими до існування істотних розбіжностей між положеннями DCFR і рішеннями вітчизняних законодавців, які мають бути подолані за час перебування України у статусі кандидата в члени Європейського Союзу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Висновки Європейської Ради щодо України, заявок на членство України, Республіки Молдова та Грузії, Західних Балкан та зовнішніх відносин, 23 червня 2022 року – Консиліум (europa.eu) ; Повідомив голова Європейської ради Шарль Мішель у себе у Twitter.
2. Офіційно: Україна стала кандидатом у члени Євросоюзу. Ксенія Капустинська. 23.06.2022 21:26. Електронний ресурс: <https://news.obozrevatel.com/ukr/economics/analytics-and-forecasts/ofitsijno-ukraina-stala-kandidatom-u-chleni-evrosyozu.htm>
3. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of reference (DCFR). Full Edition. Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group) / ed. by Christian von Bar and Eric Clive. Vol. I–VI. Munich, 2009.
4. Кристиан фон Бар, Эрик Клив, Паул Варул. Предисловие к российскому изданию. Модельные правила европейского частного права / пер. с англ.; науч. ред. Н. Ю. Рассказова. М., 2013. 989 с.

5. Kharytonov E. O., Sucha Y. S., Heiko M. O. Principles of DCFR as methodological basis for improvement of national civil legislation. *Часопис цивілістики* : науково-практичний журнал. Вип. 17. Одеса, 2014. С. 16–22;
6. Харитонов Є., Харитонova О. Проект DCFR як відображення тенденції наднаціонального розвитку концепту приватного права. *Сучасні проблеми порівняльного правознавства* : зб. наук.праць / за ред. Ю. С. Шемшученка, Я. В. Лазура ; упор. О. В. Кресін, М. В. Савчин. Ужгород ; Київ : Вид-во «Говерла», 2015. С. 152–1557.
7. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. DCFR та деякі проблеми адаптації права Україні до права ЄС. *Проблеми модернізації приватного права в умовах євроінтеграції* : збірник наукових праць / за заг.ред. Ю. В. Білоусова ; НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, Хмельницький університет управління та права. Хмельницький : ФОП Мельник А.А., 2015. С. 40–46;
8. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Принципи DCFR і регулювання суспільних відносин у галузі приватного права в сучасній Європі. *Право як регулятор суспільних відносин: історія, теорія, практика* : збірник матеріалів Другої міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 18–19 жовтня 2016 р.). К. : ВГО «Майбутнє країни», журнал «Публічне право», 2016. С. 79–82.
9. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Інтерпретація пропріетарної концепції права інтелектуальної власності у контексті DCFR. *Актуальні проблеми юридичної науки* : збірник Міжнародної наукової конференції «П'ятнадцять осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 21–22 жовтня 2016 року : у 2-х частинах. Частина перша. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2016. С. 159–161.
10. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Приватне право як концепт. Том III. Концепт приватного права і рекодифікації цивільного законодавства в Україні: рефлексії фронтиру : монографія. Одеса : Фенікс, 2019. 752 с.
11. Сучасні проблеми адаптації цивільного законодавства до стандартів Європейського Союзу : матеріали I Міжнародної науково-методичної конференції. Львів, 2006. Вип. 1. 514 с.
12. Проблеми систематизації приватного права України та Європи : монографія / за заг. ред. Ю. В. Білоусова. К., 2009. 204 с.
13. Правове забезпечення сфери інтелектуальної власності в Україні в контексті Європейської інтеграції: правові засади : монографія / за наук. ред. О. П. Орлюк ; кол.авторів : В. С. Дроб'язко, А. В. Міндрул, О. О.Тверезенко, Л. І. Работягова, О. О. Штефан та ін. К., 2010. 464 с.
14. Татам Алан. Право Європейського Союзу : підручник для студентів вищих навчальних закладів / пер. з англ. К., 1998.
15. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. В. І. Муравйова. К., 2011.
16. Маланчук П. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом / пер. з англ. Харків, 2000.
17. Опришко Ф., Омельченко А. В., Фастовець А. С. Право Європейського Союзу: Загальна частина. К., 2002.
18. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К., Т. 5. 2003. С. 128 ; Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія. Х. : Право, 2008. 240 с.
19. Колодій А. М. Принципи права України : монографія. К., 1998.
20. Басай О. В. Принципи цивільного права України: теорія і практика : монографія. Івано-Франківськ : Сімик, 2013. 428 с.
21. Цивільне законодавство України (основні категорії, принципи та концепти) : монографія / авт. кол. ; за заг.ред. Є. О. Харитонova. Одеса : Фенікс, 2012. 344 с.
22. Новицкий И. Б. Солидарность интересов в советском гражданском праве. М. : Госюриздат, 1951. 78 с.
23. Братимов О. В., Горский Ю. М., Делягин М. Г., Коваленко А. А. Практика глобализации: игры и правила новой эпохи. М. : ИНФРА-М, 2000. 344 с.
24. Суспільні цінності населення України в теоретичних і практичних вимірах / авт. колектив : М. І. Михальченко (керівник) та ін. К., 2013. 336 с.
25. <https://armyinform.com.ua/2021/09/06/shist-bazovyh-yevropejskyh-czinnostej-yaki-ye-odnym-iz-kryteriyiv-vstupu-u-yes/>

Харитонов Євген Олегович, Харитонova Олена Іванівна

DCFR ЯК ПРИНЦИПИ ТА ЦІННОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

У статті розглядається значення Draft Common Frame of Reference (DCFR) у контексті завдань, які постають перед Україною у зв'язку з офіційним набуттям нею 23 червня 2022 року статусу кандидата в члени Європейського Союзу. Зазначається, що традиційно в українській цивілістиці Draft Common Frame of Reference (DCFR) розглядалися як орієнтовний перелік принципів права Європи. Разом із тим процес, який почався після підписання угоди про асоціацію України з ЄС, тепер має перейти у нову якість, яка полягає, зокрема, у досягненні більш повного ціннісного наповнення норм українського права. Із врахуванням цієї обставини досліджувалися обидва аспекти DCFR і значення їх для формування концепту приватного права Європи та адаптації до нього правових систем країн-учасниць.

При характеристиці категорії «принципи» автори звертають увагу на розбіжності розуміння цієї категорії в українській цивілістиці та у тексті DCFR. Якщо українські правознавці характеризують принципи права як керівні ідеї, що визначають зміст і спрямованість правового регулювання суспільних відносин, то у DCFR цей термін використовується як синонім виразу «норми, що не мають юридичної сили закону». З цієї точки зору модельні норми DCFR включають у себе принципи.

У статті наголошується, що з розуміння Європейського права як концепту, впливає його характеристика не лише як сукупності юридичних норм, але і як системи визначальних гуманітарних цінностей, що ґрунтуються на правосвідомості учасників відносин у приватній сфері. Відтак на підставі аналізу сутності та призначення DCFR, робиться висновок, що їхнє завдання полягає у забезпеченні вдосконалення національного цивільного права відповідно до базових цінностей європейської цивілізації.

У Висновках зазначається, що у контексті інтеграції України інтегруватися до Євросоюзу та необхідності відповідної адаптації українського законодавства, положення DCFR мають враховуватися при доопрацюванні концепту цивільного права, зокрема, при вдосконаленні вітчизняної концепції цивільного права відповідно до цінностей права ЄС.

Ключові слова: Україна, статус кандидата у члени ЄС, приватне право, DCFR, принципи права, цінності ЄС, концепт.

Kharytonov Yevhen, Kharytonova Olena

DCFR AS PRINCIPLES AND VALUES OF EUROPEAN PRIVATE LAW

The article examines the importance of the Draft Common Frame of Reference (DCFR) in the context of the tasks facing Ukraine in connection with its official acquisition of the status of a candidate for membership of the European Union on June 23, 2022. It is noted that traditionally in Ukrainian civil studies, the Draft Common Frame of Reference (DCFR) was considered as an indicative list of the principles of European law. At the same time, the process that began after the signing of the agreement on the association of Ukraine with the EU should now move into a new quality, which consists, in particular, in achieving a more complete value filling of the provisions of Ukrainian law. Taking into account this circumstance, both aspects of the DCFR and their significance for the formation of the concept of European private law and the adaptation of the legal systems of the participating countries to it were studied.

When characterizing the «principles» category, the authors draw attention to the differences in the understanding of this category in Ukrainian civil studies and in the text of the DCFR. Ukrainian lawyers characterize the principles of law as guiding ideas that determine the content and direction of legal regulation of social relations, at the same time in the DCFR this term is used as a synonym for the expression «provisions that do not have the legal force of law». From this point of view, the DCFR model provisions include principles.

The article emphasizes that from the understanding of European law as a concept, its characterization follows not only as a set of legal norms, but also as a system of defining humanitarian values based on the legal awareness of the participants in relations in the private sphere. Therefore, based on the analysis of the essence and purpose of the DCFR, it is concluded that their task is to ensure the improvement of national civil law in accordance with the basic values of European civilization.

The Conclusions state that in the context of Ukraine's integration into the European Union and the need for appropriate adaptation of Ukrainian legislation, the provisions of the DCFR should be taken into account when finalizing the concept of civil law, in particular, when improving Ukrainian concept of civil law in accordance with the values of EU law.

Key words: Ukraine, the status of a candidate for EU membership, private law, DCFR, principles of law, EU values, concept.